

Druhý život kláštera v Oseku. Proměny přístupů k památce v období totalitního režimu

Markéta VLKOVÁ

DOI: <https://doi.org/10.56112/zpp.2023.4.03>

ABSTRAKT: Studie sleduje osudy cisterciáckého kláštera v Oseku v kulturně-politickém kontextu let 1948–1989. Předkládá plány na využití objektu, provedené i plánované stavební úpravy a konzervátorské-restaurátorské zásahy se zřetelem ke klášternímu kostelu Nanebevzetí Panny Marie. Sledované období nemá v dějinách kláštera precedens: po zestátnění se v roce 1950 stal centralizačním kláštelem pro perzekvované řeholníky a později řeholnice, které zde byly drženy až do počátku 90. let, kdy byl klášter navrácen cisterciákům. Politickým záměrem ve sledovaném období bylo zapojit osecký klášter do programu ideologické podpory státu. V rámci připravované adaptace objektu na kulturní zařízení lze souběžně sledovat snahy o zachování uměleckohistorických hodnot kláštera. Studie předkládá reflexi přístupů k památce první kategorie v kontextu měnícího se paradigmatu péče o památku, odvislého od státní politiky minulého režimu.

KLÍČOVÁ SLOVA: klášter Osek; internační klášter; Národní kulturní komise; památková péče; restaurování; dějiny památkové péče

The second life of the Osek monastery. Changes in approaches to this heritage property during the totalitarian regime

ABSTRACT: The study follows the fate of the Cistercian monastery in Osek in the cultural and political environment of 1948–1989. It presents the plans for the use of the building, executed and planned building modifications, and conservation and restoration works with regard to the monastery church of the Assumption of the Virgin Mary. The period under review is unprecedented in the history of the monastery: after its nationalization in 1950, it became a centralizing monastery for persecuted monks and later nuns, who were kept there until the early 1990s, when the monastery was returned to the Cistercians. The political intention in this period was to involve the monastery in the state's ideological support program. Parallel efforts to preserve the monastery's art-historical values can be observed as part of the planned adaptation of the building into a cultural facility. The study presents a reflection on approaches to the first category heritage property in the context of the changing paradigm of heritage care, which depended on the state policy of the past regime.

KEYWORDS: Osek monastery; internment monastery; National Cultural Commission; conservation; heritage care; restoration; history of conservation

Ačkoli se cisterciácký klášter v Oseku s kostelem Nanebevzetí Panny Marie řadí k nejvýznamnějším barokním památkám na našem území,¹ jeho kulturním dějinám druhé poloviny 20. století dosud nebyla věnována patřičná pozornost.² Situaci se pokouší napravit tento příspěvek, mapující osudy oseckého kláštera³ v bezprecedentním období komunistického režimu v Československu v letech 1948–1989. Do té doby byl klášter téměř nepřetržitě sídlem cisterciácké mnišské komunity, která svým hospodařením a duchovní správou výrazně ovlivňovala život v regionu. Klíčem k sepsání příspěvku bylo množství dosud nezpracovaných pramenů z Národního archivu v Praze

■ Poznámky

1 K historii oseckého kláštera výběrově: Josef R. Grunert, *Ossegg. Historisch-topographischer Führer für Ossegg und Umgebung*, Duchcov 1886. – Ferdinand J. Lehner, *Klášter osecký, Method XXIII*, 1897, č. 2, s. 13–17. – Anežka Merhautová – Petr Sommer – Pavel Vlček, *Osek (TeplICE)*. Cisterciácké opatství P. Marie u kostela Nanebevzetí P. Marie, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 403–406. – Mario Feuerbach, *Das Zisterzienserkloster Ossegg. Baugeschichte und Baugestalt von der Gründung 1196 bis in das Jahr 1691*, Aachen 2009. – Idem, *Das Kloster Osek, der Wallfahrtsort Mariánské Radčice und die Zisterzienser*. Klášter Osek, Poutní Místo Mariánské Radčice a Cisterciáci, Litvínov 2012.

2 Kulturním dějinám vymezeného období se dosud nikdo systematicky nevěnoval, na rozdíl od dějin obecných: záhy po navrácení kláštera v roce 1989 vyšel jubilejní sborník, kde byly poprvé reflektovány nedávné události. Viz Norbert Krutský (ed.), *800 let kláštera Osek: jubilejní sborník = 800 Jahre Kloster Ossegg: Festschrift*, Osek 1996. Práci s prameny i hodnotné ústní výpovědi pamětníků přinesli ve svých diplomových pracích Vladimír Kraft, *Život oseckého kláštera v politických proměnách 20. století* (diplomní práce), KPF FF UJEP, Ústí nad Labem 2010. – Petr Konopík, *Osudy oseckého kláštera v letech 1938–1950* (diplomní práce), ÚDKU KTF UK, Praha 2015.

3 Množství archivních pramenů se váže k provozním budovám kláštera, jako je bývalá sladovna, kočárovna,

1

Obr. 1. Osek, klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, asi 60. léta 20. stol. Ústřední seznam kulturních památek (ÚSKP), NPÚ, GnŘ, inv. č. G0477939.

a dokumentů uložených v Národním památkovém ústavu v Ústí nad Labem a Státním okresním archivu v Teplicích. Text je koncipován jako případová studie zaměřená na zevrubné poznání jedné památky, skrze niž se pokouší nastínit strategické snahy státních představitelů o zapojení církevních domů do služeb státní ideologie hledáním jejich nové funkce a identity. Prostředníkem bude dobová úřední korespondence a leckdy vyčerpávající přehled plánovaných, a v menší míře i realizovaných stavebních a restaurátorských zásahů, které byly či měly být v oseckém klášteře uskutečněny.

Osecký klášter se rozkládá v podhůří Krušných hor na česko-německém pomezí, jež bylo v rámci vypořádání po 2. světové válce stíženo násilným vysídlením německého obyvatelstva, které tvořilo ještě ve 30. letech nadpoloviční většinu města Osek. Zároveň se nachází v oblasti hnědouhelných pánví silně poznamena-

ných těžbou, jejíž exploatace dosáhla vrcholu v období státního socialismu v Československu. Povrchové těžbě tehdy nuceně ustoupily desítky obcí včetně ohromného množství stavebních památek, a region se tak stal symbolem krajiny zdevastované člověkem. Příhraniční lokalita byla také jedním z důvodů, proč byl klášter v 50. letech adaptován (včetně dalších) na internační tábor v rámci deportační akce K. Později se jeho poloha stala i jedním z důležitých faktorů, které přispěly k vysokému zájmu zahraničních návštěvníků. Ten následně podnítil snahy po změně identity památky směrem k turistickému a kulturně-osvětovému centru.

Osecký klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie (obr. 1) náleží na našem území mezi památky prvořadého významu, a to zejména díky svému velkolepému pojetí jako barokního *gesamtkunstwerku*. Barokizace klášterního areálu, jehož základní kameny byly v Oseku položeny patrně na počátku 13. století, probíhala pod vedením oseckého opata Benedikta Littwera v rozmezí let 1706–1725 a dokončována byla v průběhu 18. století. Na obnově se podílely bezesporu největší středoevropské osob-

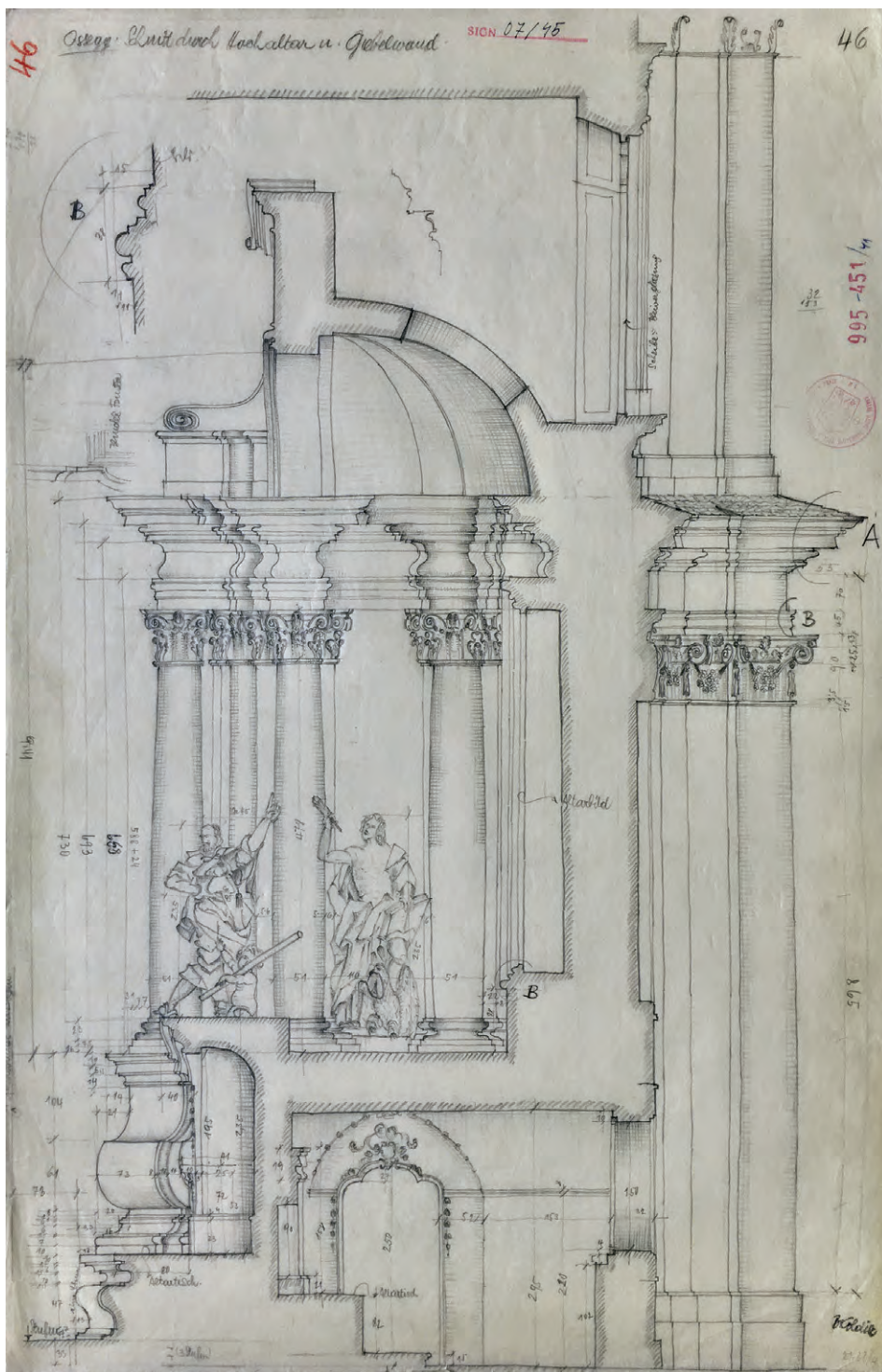
nosti výtvarného umění své doby.⁴ Architekt Antonio Broggio nově vymodeloval západní průčelí kostela v intencích dynamického baroka

■ Poznámky

konírna ad. Text primárně sleduje osudy staveb s největší uměleckohistorickou hodnotou (kostel, prelatura, konvent, zahrady), a méně významné stavby spíše opomíjí.

4 Výběrově Petr Macek, Barokní proměny oseckého kláštera, in: Krutský (pozn. 2), s. 143–150. – Pavel Preiss, Fresky v cisterciáckém klášteře v Oseku, in: idem, Václav Vavřínek Reiner: *Dílo, život a doba malíře českého baroka*, Praha 2013, s. 133–165. – Pavel Preiss – Christina Thon, Johann Jakob Stevens von Steinfels als Zeichner, *Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft* LI, Berlin 1999, s. 71–104. – Petr Macek, Oktavián Broggio, in: Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík (edd.), *Barokní architektura v Čechách*, Praha 2015, s. 364–375. – Denisa Hradilová, *Štukatér Giacomo Antonio Corbellini a jeho umělecká díla na území České republiky* (diplomní práce), KDU FF UP, Olomouc 2018.

Obr. 2. Bernard Kolditz, kresebná dokumentace významných prvků klášterního areálu pro případ jejich zničení za války, 1943. NPÚ, GnŘ, Sbirka plánů, sign. PPOP-995-451/1-74, fol. 46.

Osecký klášter v poválečné době

Přestože duchovní služba mohla v oseckém klášteře pokračovat jak v průběhu, tak po konci 2. světové války, okolnosti politicko-národnostních bojů stabilitou řádové komunity otřásl v základech. Základy klášterních budov ale naopak zůstaly ušetřeny a neutrpěly žádné zásadní poškození. Vysklení oken v klášterním kostele a na severní straně prelatury, způsobené nedaleko svrženou výbušninou, se začalo řešit ještě v předvečer konce války. Osek tehdy spadal pod Říšskou župu Sudety s hlavním sídlem v Liberci (Reichenberg).⁵ Realizace obnovy ale vázla.⁶ Důvodem mohla být skutečnost, že nebylo zcela jasné, kdo má práce na klášterních budovách zajistit. Z dopisů tehdejšího opata oseckého kláštera Eberharda Harzera vyplývá, že mnoho žádostí směřovalo na něj, ačkoli opravy měl zajistit památkový úřad (Denkmalamt des Reichsgaues Sudetenland) v Liberci.⁷ První obnovovací práce v klášteře nakonec proběhly až ve druhé polovině 40. let, kdy se již klášter nacházel ve zcela jiných politicko-správních souřadnicích.

Až do konce 2. světové války klášter v Oseku disponoval plně fungující mnišskou komunitou vedenou opatem Harzerem, která zajišťovala dohled nad uměleckými díly v majetku řádu a jejich částečnou ochranu (obr. 2). Státem nařízený odsun německého obyvatelstva po skončení války se osecké komunity dotkl velmi citelně, odvedena byla většina řeholníků včet-

■ Poznámky

5 Popis a kresebný záznam všech poškození způsobených válkou vypracoval Ing. Koster z Říšského stavebního úřadu v Liberci. Kromě vysklených oken byly na dvou místech v opatském křídle poškozeny stropní konstrukce, viz NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 684, inv. č. 294, sign. 322/14. Korespondence a plánová dokumentace říšského stavebního úřadu, zpráva z 26. března 1945.

6 Alarmující dopis vyzýval sudetského říšského guvernéra k okamžitým opatřením, neboť na freskách v opatském sále byly viditelné vlhké skvrny a vlhkost pronikala také do kostela. NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 390. Dopis adresovaný říšskému guvernérovi pro Říšskou župu Sudety, památkový úřad v Liberci, ze dne 3. dubna 1945.

7 NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 390. Dopis říšskému guvernérovi na památkový úřad v Liberci, 11. března 1945. V dopise opat varuje před hrozbou proražení klášterní zdi vzhledem k připravovaným protitankovým zábranám u kláštera.

a spolu se severní fasádou je osadil množstvím figurálních soch. Po bocích presbytáře připojil Broggio dvojici mohutných oválných věží. V interiéru kostela realizoval štukovou výzdobu Giacomo Antonio Corbellini a část nástropních maleb vymaloval Václav Vavřinec Reiner. Autorství oltářních obrazů v kostele lze připsat Janu Kryštofu Liškovi a Michaelu Willmannovi. Exkluzivní výzdoba je situována také do opatského sálu a refektáře. Opulentní přestavbou prošla rovněž zahrada, složená z kaskádovitých par-

terů s množstvím vodních ploch, vyhlídkových pavilonů, salou terrenou a kamenosochařskou výzdobou. K nejvýznamnějším zásahům do vzeřízení areálu z mladší doby patří restaurování interiéru kostela v roce 1858–1859, do kterého se výrazně zapsal malíř Josef Hellich, známý svými malbami s náboženskými a historickými výjevy. V jinak nezměněné barokní podobě klášterní areál sloužil svému duchovnímu účelu až do konce 40. let 20. století.

Obr. 4. Osek, klášter, instalace části klášterní obrazové sbírky v opatském pokoji před zásahem Národní kulturní komise. NPÚ, GnŘ, fotoarchiv, inv. č. 37.163. Foto: J. Tuháček (SÚPPOP), 1946.

ně opata.⁸ Z inspekční zprávy z června 1945 přitom vyplývá, že opat Harzer velmi dobře zapůsobil jak svou skvělou češtinou, bezvadnými vztahy s místním národním výborem a zejména ochranou všech cenných majetků kláštera před odvozem do Říše jejich umístěním do sklepních krytů,⁹ a přesto byl po válce obviněn ze spolupráce s nacisty.¹⁰ Ještě před svým zatčením opat jmenoval Zikmunda Kapice, jednoho ze dvou pozůstalých řeholníků, regentem. Dekretem prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 však klášter přešel pod národní správu a místní oseký národní výbor zvolil za *národního správce* kláštera Karla Macka. Klášter tak oficiálně spravovali s Kapicem ve dvou. Z původně většinově německé komunity v Oseku setrvali pouze dva členové: Nirvard Krákora, jenž působil jako farář v nedalekých Mariánských Radčicích, a zmíněný Zikmund Kapic. Ke dvoučlenné oseké komunitě se v následujícím roce 1946 připojil ještě lužický Srb Dominik Mickel.¹¹ Definitivní rozpad komunity nastal v roce 1950, kdy byl oseký klášter adaptován na internační tábor v rámci Akce K (viz dále).

V klášteře působili v letech 1946/1947–1950 vedle cisterciáků také salesiáni. Za důvodem jejich příchodu údajně stojí dohoda s cisterciáky, kteří v tak malém počtu vlastní komunity nebyli schopni klášter obhospodařovat. Přítomnost českých bratří byla pro zbylé obyvatele Oseku po násilném vysídlení vítaná. Salesiáni spolu se zbylými cisterciáky podpořili kontinuitu duchovní služby a přispěli navíc množstvím kulturně výchovných aktivit, jakými bylo hraní divadla či vzdělávání mládeže.¹²

Téměř po celou druhou polovinu 50. let byl oseký klášter v majetku cisterciáckého řádu. Ačkoli stát církevní památky postupně vyvlastňoval, postup nebyl tak jednotný jako v případě bývalých šlechtických sídel. Kaple navázané na hrady a zámky byly zpravidla vyvlastněny hned v roce 1945, další církevní objekty ale až roku 1949.¹³ Do té doby byla správa církevních objektů stále zajišťována původními vlastníky, potažmo jmenovanými správci, jak tomu bylo také v Oseku. V případě významných památek mohly církve využít systému státních finančních podpor na doporučení Státního památkového úřadu.¹⁴ Pro oseký klášter bylo žádáno o subvenci každoročně, přesto ale nebylo jednoduché opravy zajistit, například z důvodu nedostupného materiálu. Poprvé se o nutnosti zasklení vybitých oken v klášterním kostele psalo na jaře roku 1945, fakticky se ale první část oken po-

4

dařilo opravit až v roce 1947.¹⁵ V rámci žádosti přitom správcové referovali o nelehké situaci, v níž se klášter nacházel: „*O tento církevní majetek vedený spor není nejvyšším správním soudem vyřešen a zatím co konfiskací objekt jest zbaven veškerých příjmů, zůstávají národní správě těžké zodpovědnosti holýma rukama za-*

■ Poznámky

8 Vedle opata byli z Oseku odsunuti další čtyři řeholníci. Dva z nich – Dionys Heger a Johann Bartl – zemřeli v koncentračním táboře v Libkovicích nedaleko Oseku. Eberhard Harzer byl opatem od roku 1943, v letech 1945–1946 byl vězněn a následně odsunut do německého Raitenhaslachu, kde roku 1949 zemřel. Zmíněný řeholník Bartl podal jímavé svědectví o této době prostřednictvím dopisu, který napsal před svou smrtí. Přepis v celém znění přinesl Konopík (pozn. 2), s. 31–41.

9 NA ČR, f. 864 – Státní památková správa Praha (SPS), kart. 390, fol. 225, dopis ve věci zajištění knihovny, archivu a galerie, 16. června 1945.

10 Konopík (pozn. 2), s. 39. Obvinění z kolaborace může mít souvislost s informací, že do osekého kláštera v roce 1943 utekli řeholníci z německých klášterů a také cisterciáčky z klášterů Marienstern a Marienthal. Viz František Skřivánek, *Oseký klášter od roku 1950 až do návratu cisterciáků*, in: Krutský (pozn. 2), s. 84–100, zde s. 87.

11 Osudy jednotlivých členů oseké komunity viz Konopík (pozn. 2), s. 26–29.

12 Ibidem, s. 42–43. Z doby přebývání salesiánů v osekém klášteře se nám dochovala krátká zpráva,

která přibližuje plány, jež zahrnují využití objektu pro studium historických památek, a dále oznamuje, že by se klášter „hodil pro ústav“ a pro jeho záchranu je třeba jej „vyvlastnit pro učiliště“. Oním učilištěm byl patrně myšlen bohoslovecký ústav, který v klášteře pod vedením salesiánů krátce fungoval. Viz NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Dokument s popisem historie kláštera, stavem současného využití a plány do budoucna, nedat., 1 s.

13 Majetkové vypořádání zestátněných objektů kláštera bylo následně předmětem vleklých jednání. Národní správa si činila nárok na velkostatek cisterciáků včetně budov kláštera, zatímco etatizace vymezila majetek související pouze s hospodařením a zemědělskou půdou. K vypořádání majetku viz Státní okresní archiv (dále SOKA) Teplice, MNV Osek, 270, inv. č. 159, sign. 432, kart. 100.

14 K poválečnému chaosu v institucionalizované památkové péči viz Kristina Uhlíková, *Zajišťování movitých kulturních památek v prvních měsících po skončení války*, in: idem (ed.), *Konfiskované osudy. Umělecké památky z německého majetku získaného československým státem a jejich severočeskí majitelé*, Praha 2021 (1. elektronické vydání), s. 33–64. – Kristina Uhlíková, *Ochrana sakrálních památek v českých zemích v letech 1945–1958, Zprávy památkové péče* LXV, č. 4, 2005, s. 335–343, zde s. 335.

15 NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 390. Žádost o zabezpečení kostela v Oseku včasným zasklením oken ze dne 20. října 1945. – Ibidem, Zápis o provedených opravách ze dne 11. srpna 1947. – Ibidem, Zpráva o přidělení účelového příspěvku ve výši 790.000 Kčs ze dne 3. září 1947. – Ibidem, Zpráva o přidělení účelového příspěvku ve výši 790.000 Kč ze dne 27. října 1948.

3

Obr. 3. Schodiště do prelatury (dnes rozebráno), na kterém řeholnice věšely prádlo, asi počátek 90. let 20. stol. Foto: ÚSKP, NPÚ, GnŘ, inv. č. G0478141.

chraňovat hodnoty na nichž zub času vykonává své zhoubné dílo zkázy.¹⁶ Rozřešení přineslo až státem nařízené převedení církevních objektů do správy Státního úřadu pro věci církevní (SÚC) v roce 1949.¹⁷ Vznik tohoto úřadu byl příznakem vyústěním opresivních snah vládnoucí komunistické strany ve vztahu k církevní politice. Cílem zřízení tohoto úřadu bylo vybudování odborného státního aparátu a norem, které by zajišťovaly plný dohled nad církvemi a jejich majetkem.¹⁸ Tentýž úřad začal záhy připravovat soustavu tajných akcí za účelem likvidace všech řádových komunit a kongregací v Československu. Ještě předtím se ale do otázky rozdělování movitého majetku zapojila Národní kulturní komise, které po šlechtických sídlech připadla starost o nejvýznamnější vysídlené kláštery, Osek nevýjimaje.¹⁹

Majetkové svozy a Národní kulturní komise

Rozsáhlý úkol na všech zestátněných objektech představovalo přidělové řízení, kterému v první etapě předcházela evidence majetku.²⁰ Již v roce 1946 byla naplánována revize osecké klášterní galerie a knihovny Státním fotoměřickým ústavem pod vedením Antonína Friedla,²¹ která měla zahrnout také pořízení fotodokumentace obrazů, soch a iluminovaných kodexů. Osek byl vnímán jako nepochybně uměleckohistoricky hodnotná stavba a pokladnice cenného mobiliáře, proto se záhy stal předmětem zájmu

několika aktérů, kteří vyvíjeli úsilí o jeho převzetí. V roce 1948 se o klášterní majetek začal zajímat Akční výbor obce Osek, jenž chtěl převzít do správy knihovnu, obrazárnu, archiv a další cennosti.²² Proti rozebrání cisterciáckého majetku obcí se ale ohradilo Ministerstvo školství a osvěty, které svolalo schůzi přímo v objektu pod vedením historika architektury a památkáře Viktora Kotrby, zastupujícího tehdy Státní památkový úřad.²³

V roce 1949 osecký klášter navštívila také Národní kulturní komise,²⁴ státem zřízené odborné plénium, pod jehož správou se postupně dostávaly vybrané nejhodnotnější památkové objekty, zejména ale hrady a zámky. Národní kulturní komise fungovala v letech 1947–1951 a v jejím čele po celou dobu stál Zdeněk Wirth. V oseckém klášteře bylo hlavním úkolem komise vytřídit nejhodnotnější vybavení k následným majetkovým svozům, které probíhaly až do roku 1954. Ze soupisových listin z roku 1949 víme o odvozu drahých předmětů a uměleckých děl do Národního muzea v Praze, mezi něž se řadilo např. množství historických hudebních nástrojů ze 17. a 18. století a mineralogická sbírka nerostů a zkamenělin z poloviny 18. století.²⁵ Wirth osobně v oseckém klášteře údajně vybral a nechal odvézt na 55 obrazů a grafik, část sbírek se ale také rozvezla do okolních regionálních muzeí (obr. 4).

Do agendy Národní kulturní komise spadaly i klášterní knihovny, ke kterým se v zásadě přistupovalo jako k movitému majetku. V roce 1953 setrvalo již jen sedm klášterních knihoven na svém původním místě a jednou z nich byla také knihovna v Oseku, ačkoli ne ve svém pů-

vodním rozsahu.²⁶ V dopise předsedy Národní kulturní komise dr. Karla Chodla z roku 1950 se dozvídáme, že rozsáhlá osecká knihovna byla vytříděna a knihy jednotlivých vědních oborů svěřeny do správy příslušných seminářů a ústavů Univerzity Karlovy a prvotisky s rukopisy připadly univerzitní knihovně.²⁷ Na místě tak zůstala pouze literatura náboženská a církevní a klášterní archiv, o nějž pečoval

■ Poznámky

16 NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 390. Dopis Státnímu památkovému úřadu v Praze od Národních správců kláštera v Oseku, 6. května 1947.

17 Státní úřad pro věci církevní byl zřízen zákonem č. 217/1949 Sb., svoji činnost zahájil 18. 10. 1949 a ukončil v roce 1965, kdy byly spravované církevní majetky rozděleny mezi nově vzniklé Ministerstvo školství a kultury a církevní odbory při krajských národních výborech. Viz Uhlíková, Ochrana sakrálních památek (pozn. 14), s. 336.

18 Viz Tereza Majerová, *Vznik Státního úřadu pro věci církevní* (diplomová práce), KTF UK, Praha 2020.

19 K tomu se váže zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.

20 Viz např. Kristina Uhlíková, Čas pověřenců. Působení osobností angažovaných k záchraně movitých památek v období bezprostředně po skončení 2. světové války zvláště v severních a severozápadních Čechách, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018, č. 3, s. 187–202.

21 K revizi se plánovalo využít soupisy publikované v edici Xenia Bernardina, viz Bernhard Wohlmann, Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Ossegg, *Xenia Bernardina*, Vol. 2, Wien 1891, s. 115–164.

22 Městský národní výbor Osek si již od roku 1946 vyžádal množství cisterciáckým zkonfiskovaných objektů jako rybníky, cesty, hotel, školu ad. K tomu fond SOKA Teplice, MNV Osek, 270, inv. č. 159, sign. 432, kart. 100.

23 Ibidem, Dopis Ministerstva školství a osvěty Akčnímu výboru Osek ze dne 22. března 1948.

24 K tématu zejm. Kristina Uhlíková (ed.), *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004. – Martin Bakeš – Jitka Císařová – Kristina Uhlíková (edd.), *Osudy konfiskátů. Výzkum provenience a problematika přesunů kulturního majetku v Československu na základě prezidentských dekretů*, Praha 2020.

25 Seznamy zkonfiskovaného majetku se nacházejí v NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 390, fol. 34, 35, 36, 37, 49, 50, 94.

26 Uhlíková, Ochrana sakrálních památek (pozn. 14), s. 341.

27 NKK se zajímala především o dva rukopisy: Staré letopisy a rukopis Bartoše Písaře. NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 390, fol. 70. Dopis dr. Chodla seminářů při Masarykově univerzitě v Brně ze dne 3. ledna 1950.

správce kláštera.²⁸ V následujících letech se četnost svozů zmírnila, ačkoli velkým problémem bylo chabé zabezpečení předmětů v samotném klášteře, který od roku 1950 fungoval jako internační klášter. Množství předmětů se tehdy ztratilo, potažmo bylo rozprodáno za hranice.²⁹

Akce K a vznik Charitního domu

V letech 1950–1953 měla osecký klášter ve správě Náboženská matice,³⁰ která v té době spadala pod Státní úřad pro věci církevní (SÚC) a již náležela povinnost spravovat zabrané kláštery do doby předání objektů novým uživatelům.³¹ Tentýž úřad přitom naplánoval a v noci ze 13. na 14. dubna 1950 uskutečnil bezprecedentní likvidační akci namířenou proti mužským klášterům, známou jako akci K.³² Akce spočívala v násilném obsazení řádových komunit a deportaci mnichů do předem vybraných adaptovaných klášterů, které byly vybírány zpravidla v příhraničních vysídlených oblastech.³³ Osecký klášter byl jedním z nich. Údajně zde byl zřízen internační tábor s mírnějším režimem pro řeholníky, kteří se v očích státu neprovinili protirežimními postoji.³⁴ Dle evidence prošlo oseckým klášterem do roku 1953 na 694 osob. S ohledem na ekonomickou udržitelnost se počet aktivních (pracujících) řeholníků posléze ustálil na přibližně 150, zbylí byli odvedeni jinam a starší (méně výkonní) byli propuštěni.³⁵

Náboženskou matici vystřídala ve správě objektu začátkem října 1953³⁶ Česká katolická charita, jež byla posléze vloučena pod nový subjekt zvaný Chrámové družstvo Charita.³⁷ Zároveň do oseckého kláštera začaly přijíždět řeholnice z několika českých a slovenských klášterů (následujícího roku jich bylo na 300), které byly nuceny nahradit odchozí muže v práci. Internační tábor byl pod nátlakem zahraniční kritiky přejmenován na Charitní dům pro vysloužilé řeholnice, který byl v korespondenci často označován přízvisky jako zaopatřující či ošetřující ústav,³⁸ ačkoli věkový průměr sester a rozsah nucených prací názvu ústavu zdaleka neodpovídal. Řeholnice žily v klauzuře, odděleny od okolního světa. Také později, kdy byl klášter uznán památkou první kategorie a začal v něm proudit čilý turistický ruch, byl kladen velký důraz na striktní oddělení řeholnic od prostor určených k prohlídkám (zejm. klášterní kostel a středověký ambýt). Poslední řeholnice odešly počátkem listopadu 1993 (obr. 3).³⁹

Klášter v Oseku byl pro množství nově přichozích upravován velmi spěšně, údajně bylo nutné připravit a adaptovat na 109 místností. Později byla v klášteře zbudována také truhlářská dílna a další podniky, kde řeholníci museli pracovat. O rozsahu úprav nám krátkou výpověď zprostředkovává dopis z roku 1966 adresovaný správci kláštera p. Vetešníkoví, který se obrátil

na bývalého vedoucího internačního střediska v Oseku s žádostí o informace o stavebních úpravách budov při adaptaci kláštera na jeho novou funkci.⁴⁰ Dozorce v odpovědi uvedl, že si pamatuje pouze zřízení vodovodní přípojky mezi opatstvím a obytnou budovou, a dále řadil mezi rozsáhlejší úpravy zřízení umývárny, prádelny, klozetů a s tím související rozšíření kanalizace a elektrifikace, které se prováděly v letech 1950–1951. To, že opravy nebyly nijak konzultovány se Státním památkovým úřadem, vyplývá z dopisu adresovaného SÚC, kde odesílatel apeloval na dohled nad právě probíhajícími stavebními úpravami.⁴¹ Při plánování rozsáhlejších oprav památek měl být nejprve podán návrh na SÚC, který danou žádost posoudil a následně jednou ročně předal seznam plánovaných akcí Ministerstvu školství, věd a umění, po roce 1953 pak Státní památkové správě.⁴² Nutnost spěšné adaptace kláštera tak patrně způsobila, že nebyl standardní postup dodržen.

Osecký (bývalý) klášter kulturní památkou

Od druhé poloviny 50. let se život v internačním klášteře ustálil, drženy zde byly již jen řeholnice a správu části objektu měla na starosti Česká katolická charita. Právě ta poprvé upozornila na nutnost oprav zanedbaného kláštera,⁴³ ale také klášterního kostela, který v její správě nebyl. V kostele se z důvodu vlhkosti silně rozmnožila plíseň a dřevěný mobiliář byl napaden dřevomorkou. Alarmující byl stav střechy a svodů vody, kvůli kterým zatékalo do jižní lodi a letní sakristie. V interiéru kostela bylo nápadné zejména degradované mramorování pilastrů, trhliny v klenbách a odpadávající štukatury. Ve špatném stavu se nacházely i sochy na průčelí a severní straně kostela, hlavní portikus vykazoval narušení statiky.⁴⁴ České katolické charitě se v roce 1956 podařilo získat příspěvek na opravu hlavní klášterní budovy, za stav klášterního kostela ale zodpovídal

■ Poznámky

28 Např. nejslavnější Codex Damascus, kopiář listin ze 40. let 14. století, byl v roce 1950 odvezen do Státního oblastního archivu v Litoměřicích, kde setrvává dodnes.

29 Skřivánek (pozn. 10), s. 86–87.

30 Náboženská matice byla založena již za Josefa II. jako zvláštní samostatný subjekt, který sdružoval majetky zrušených klášterů. Matice fungovala ale také jako zákonný zástupce řádů a kongregací v soudních záležitostech. Z nabytého jmění měla primárně financovat platy a penze duchovním.

31 Uhlíková, Ochrana sakrálních památek (pozn. 14), s. 338.

32 Později ji následovaly akce „Ř“ proti řeholnicím a související akce „VK“, která se soustředila na vyklízení

klášterních majetků. Ke kauze je dochovaný rozsáhlý fond Státní úřad pro věci církevní, uložený v Národním archivu. K němu Karel Kaplan, *Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. Dokumenty a přehledy*, Praha 1993.

33 Z dalších byly vybrány např. Broumov, Filipov, Hejnice ad. Viz Eva Richtrová, *Akce VK – vyklízení benediktinského kláštera v Broumově v písemnostech Státního úřadu pro věci církevní a Náboženské matice*, in: Ba-keš – Čísařová – Uhlíková (pozn. 24), s. 177–204, cit. s. 189 (pozn. 55).

34 Uhlíková, Ochrana sakrálních památek (pozn. 14), s. 338.

35 Skřivánek (pozn. 10), s. 85.

36 Skřivánek uvádí jako rok převzetí správy oseckého kláštera Českou katolickou charitou 1954, ale dříve v textu uvádí rok 1953. Ibidem, s. 87–88.

37 Chrámové družstvo Charita vzniklo sloučením Chrámového družstva Pelhřimov a České katolické charity v r. 1951. Družstvo zastávalo na počátku 50. let v oblasti správy církevních objektů jedinečnou pozici, neboť mělo na starosti údržbu a opravy mobiliáře, ale také například bohoslužebné nádoby, roucha či nástěnné malby. Za tím účelem zřídili vlastní restaurátorské ateliéry v Pelhřimově, Červeném Kostelci, Račicích a Praze. Uhlíková, Ochrana sakrálních památek (pozn. 14), s. 337.

38 Skřivánek (pozn. 10), s. 87.

39 Více k násilnému držení řeholnic v klášteře viz Kraft, s. 37, 45–49; Konopík (pozn. 2), s. 81–83. – Z množství literatury k tématu rušení klášterů v 50. letech výběrem: Marie Bulínová – Milena Janišová – Karel Kaplan (edd.), *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*, Brno 1994. – Vojtěch Vlček, *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*, Olomouc 2004. – Šárka Maixnerová Horáková, *Hoří děšť aneb Zpráva o „Akci K“, noci ze 13. na 14. dubna 1950, kdy měl být internován Bůh*, Praha 2010.

40 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek, klášter. Dopis správci kláštera p. Vetešníkoví při KSSPPOP ze dne 28. května 1968.

41 NA ČR, fond 864 – SPS, kart. 390, spis č. 7203/80. Ručně psaný dopis, podepsán Kohl. – Kraft ve své práci uvádí, že v rámci adaptace výrobních podniků byl zbořen klášterní mlýn za účelem rozšíření živočišné výroby. Dokument se ale ve skutečnosti neodkazuje na mlýn klášterní (č. p. 14), který v torzálním stavu setrvává v severovýchodní části zahrady, ale na mlýn obecní (č. p. 59). Srov. Kraft (pozn. 2), s. 36–37; SOKA Teplice, fond MNV Osek, Výstavba – ostatní stavby 1947–1986, inv. č. 143, sign. 332.7, kart. 98. Dopis ze dne 15. března 1952.

42 Uhlíková, Ochrana sakrálních památek (pozn. 14), s. 337.

43 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Dopis ze dne 19. října 1956 od České katolické charity adresovaný památkovému odboru KNV. – Ibidem, Dopis ze dne 16. listopadu 1956 od České katolické charity adresovaný památkovému odboru KNV (Sáva Suchevič) ve věci nutné opravy na střeše oseckého kláštera.

44 NA ČR, f. 864 – SPS, kart. 390, spis č. 15645/56 Státní památkové správy, 7. října 1956.

5

Památkový odbor Krajského národního výboru (KNV) v Ústí nad Labem, který byl o stavu kostela informován. Ten ještě v témže roce vyslal vlastní zaměstnance, kteří připravili podklady pro akutní opravy. Především ale odbor přichystal návrh na změnu statusu památky, který byl nezbytný pro získání potřebných prostředků nejen pro obnovu, ale také pro udržitelnost objektu s ohledem na jeho dosud nevyhovující využití.⁴⁵ Návrh vypracovali dr. Sáva Sučevič (inspektor pro kulturu) a Vladislav Plucnar (vedoucí odd. kultury) z KNV v Ústí nad Labem.⁴⁶ Úsilím KNV bylo následujícího roku 1957 zápisu bývalých klášterních objektů v Oseku do I. kategorie památek skutečně dosaženo. Pro samotný klášter to znamenalo především naději na zachování jeho kulturně-historických a památkových hodnot, a nadto příslib obnovy objektu nákladem státu z rozpočtu Ministerstva školství a kultury.

Výběr objektů, které byly v té době převáděny z poslední (IV.) kategorie do seznamu památek nejvyššího významu, byl cíleně selektivní. Z výčtu důvodů pro převedení památky, které návrh předkládá, plyne velký důraz na potenciál zapojení památky do turistického provozu a z toho plynoucí příjmy státu. Z památkových hodnot byla vyzdvížena zejména vrstva gotická – „V Oseku je základ české gotiky, která proslavila české umění. Osek je také prvou a nejstarší středoevropskou stavbou gotickou.“ –, ale i umění barokní, konkrétně terasová zahrada, která byla se svými „basény a figurálními sošnými chrličí vod, jediná na našem území“.⁴⁷ Vedle po-

stihnutí nejvýznamnějších památkových hodnot byla opětovně akcentována skutečnost, že ani jeden z tehdejších uživatelů – Česká katolická charita a její poboční závod stavební družstvo Chrámová služba, která zde provozovala truhlářské dílny – nebyl schopen objekt kláštera adekvátně udržovat. Jinými slovy, soudobé využití kláštera bylo označeno za nevyhovující, neboť nedokázalo efektivně využít ekonomický potenciál vysoce cenné památky, a stát tak přicházel o značný profit. Ihned po převedení objektu do I. kategorie památek tak měl být osecký klášter „urychleně upraven a vyinstalován... a zpřístupněn široké veřejnosti“.⁴⁸ Součástí návštěvnické trasy, která by patrně zahrnovala prohlídku klášterního kostela, ambitu a zahrad, měla být také obnovená obrazová galerie, jež byla v té době deponovaná v muzeu v Teplicích. Galerie měla být nadto postupně doplňována o umělecké sbírky z okolní vytěžené oblasti.⁴⁹ Převedení kláštera do I. kategorie památek podpořila i Česká katolická charita návrhem, aby byl následně klášter rozdělen na část užitkovou (pro vlastní využití) a část památkovou – tedy tu, jejíž správu bude mít v gesci stát. Zachování oseckého kláštera v neporušeném stavu a jeho vhodné kulturní využití podporoval také Ústav pro teorii a dějiny umění Československé akademie věd v čele s ředitelem Vladimírem Novotným, který jej označil za plán dle zásad soudobé památkové péče.⁵⁰

Snaha o spěšné převedení kláštera do I. kategorie památek měla ještě další rovinu.

Obr. 5. Plán zobrazující vedení důlních cest pod Osekem po roce 1958. NPÚ, GnŘ, Sběrka plánů, sign. PPOP-991-5-8068.

Vážným důvodem k zápisu oseckého kláštera do I. kategorie památek byla hrozba pokračující povrchové těžby v regionu (obr. 5). Na konci roku 1957 probíhala korespondence mezi Ministerstvem školství a kultury (zast. Eduardem Pechem) a ředitelstvem Severočeského hnědouhelného revíru, který v nedaleké Hrdlovce provozoval důl President Gottwald (předtím důl Alexandr). Dle korespondence bylo plánováno těžbu rozšířit směrem pod klášter, čímž by reálně hrozilo narušení statiky staveb. Silné trhliny způsobené důlní činností ostatně vykazoval osecký farní kostel sv. Petra a Pavla, v klášteře byly drobnější trhliny nalezeny pouze v jihovýchodní části.⁵¹ Nově nabytá památková ochrana měla za následek téměř okamžitý odklon těžby z dolu Gottwald od ochranného pilíře města Oseka, stvrzený dopisem z ledna 1958.⁵² V kontextu dobově silně technokratického modernistického smýšlení představitelů státního socialismu bylo upřednostnění zachování kulturní památky spíše ojedinělou záležitostí.

■ Poznámky

45 Ibidem, dopis z 13. října 1956 od vedoucího rady KNV správci kláštera v Oseku. – Ústředí České katolické charity navíc KNV v Ústí nad Labem nabídlo peněžitý příspěvek ze státní dotace ve výši 130 tis. Kč pro potřeby nutných oprav střechy a svodů vody.

46 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Převedení objektů kláštera v Oseku a zámku v Doksaněch do I. kategorie památek. Dopis 1 + 3s návrh, 3. září 1957.

47 Ibidem, s. 2.

48 Ibidem.

49 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Dopis ČSR AV, klášter Osek – využití a ochrana, 4. února 1958.

50 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Dopis odboru školství KNV v Ústí nad Labem od Vladimíra Novotného ze dne 7. 1. 1958. – Ibidem, Dopis odboru školství KNV v Ústí nad Labem od Vladimíra Novotného ze dne 7. 3. 1958.

51 NPÚ, GnŘ, Sběrka plánů, stavebněhistorických průzkumů a restaurátorských zpráv, Plánová dokumentace trhlin a statických poškození vlivem důlní činnosti, nedatováno.

52 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Dopisy mezi KNV a ředitelstvem Severočeského hnědouhelného revíru ve věci žádosti o ukončení hlubinné těžby směrem pod klášter ze dnů 27. 11. 1957, 20. 12. 1957, 30. 1. 1958.

6

Obr. 6. Osek, klášterní areál, původní fontána, kterou tvořila dvojice sousoší mořských koňů s putti. NPÚ, GnŘ, fotoarchiv, inv. F 4.371. Foto: Brunner – Dvořák (SÚPPOP), 1935.

Obr. 7. Osek, klášterní areál, sousoší dvou putti s viditelným poškozením v obličejích, asi 1967. ÚSKP, NPÚ, GnŘ, inv. č. G0478064.

V návaznosti na první památkový zákon, který byl po mnoha letech úsilí v dubnu roku 1958 ve své první podobě vydán,⁵³ byl oseký klášter 3. května téhož roku zapsán na seznam kulturních památek. V oznamovací zprávě zazněl návrh zapsat klášter v Oseku již jako národní kulturní památku, tou byl ale nakonec prohlášen až v roce 1995.⁵⁴ Patrně v souvislosti se zvýšeným zájmem o oseký klášter došlo v letech 1958 a 1959 k realizaci restaurátorského zásahu na volně stojící sochařské výzdobě umístěné v jeho zahradách, na jejíž mimořádnou hodnotu bylo již předtím upozorňováno. Specificky se jednalo o soubor plastik na II. terase, který zahrnoval alegorie ročních dob rytmicky střídané vázami. Ve středu terasy byl umístěn bazén, po jehož stranách se tyčily dva monumentální koňské chrliče s rybími ocasy a putti sedícími na jejich hřbetech (obr. 6). Předmětem restaurování byly dále čtyři dvojice putti (obr. 7) v dolní

části zahrady před salou terrenou a pomník s vojensko-biblickými motivy stojící na severovýchodě. Kromě zahradních děl akce zahrnu-la také gotickou madonu z nástavce portálu v klášterním nádvoří. Její originál byl přesunut do křížové chodby a na původní místo byla osazena madonina kopie.⁵⁵ Restaurování cenné sochařské výzdoby úspěšně završilo první optimisticky laděné zprávy o budoucím osudu kláštera od skončení války.

Plány vs. realizace třetí pětiletky

Na počátku roku 1960 usedlo kolegium nově zřízeného Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody (SÚPPOP) k projednání dosavadního neutěšeného stavu v oblasti

■ Poznámky

53 Michal Novotný, Cesta k prvnímu českému památkovému zákonu, *E-monumentica* IV, 2016, č. 2, s. 18–31.

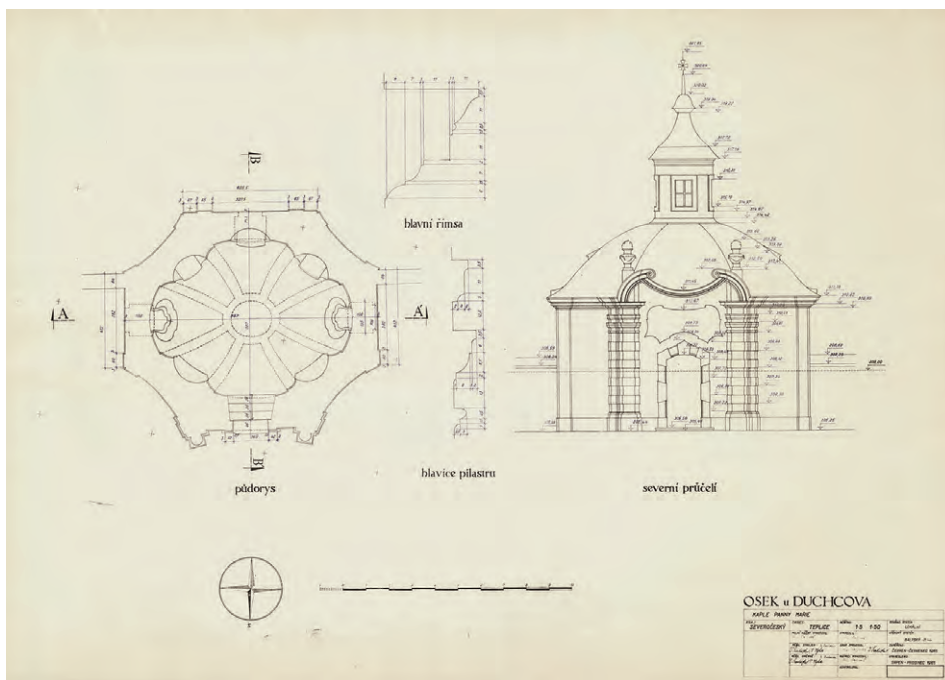
54 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Vyhláška týkající se národních památek ze dne 3. února 1959.

55 Ibidem, Restaurátorský záměr kamenné sochařské výzdoby barokních zahrad a gotické madony na portálu v nádvoří ze dne 25. listopadu 1958. Restaurovali Karel a Miroslav Zentnerovi.

7

8

Obr. 8. Plánová dokumentace zahradní kaple Panny Marie – půdorys a severní průčelí v měřítku 1 : 50, 1965. NPÚ, GnŘ, Sbirka plánů, inv. č. 7085.

péče o památky a jejich zpřístupňování veřejnosti, tedy tématu, které se v politicko-kulturní sféře stávalo aktuálním od konce 50. let. Nově měl být kladen důraz na posilování ideologického hlediska při prezentaci památek, což mělo podpořit speciální školení pro pracovníky památkových objektů.⁵⁶ Tento záměr se nevyhnul ani památkám církevním, které měly splňovat dvě základní funkce: *dokreslení historických událostí* v duchu historického materialismu a aktivní přispívání k vědecko-ateistické propagandě současnosti.⁵⁷ Zároveň ale byly u těchto *kulturních staveb* legitimizovány umělecko-historické hodnoty, „bez jejichž hlubšího poznávání se socialistická společnost nemůže obejít“.⁵⁸ Z příkladů realizovaného nového využití sakrálních staveb po 2. světové válce v duchu politické exploatace je možné připomenout plán adaptace klášterního kostela v Emauzích na koncertní síň či vybudování památníku české hudební kultury z přilehlého ambitu tamtéž.

V daném kontextu se KNV v Ústí nad Labem opětovně vyjádřil k otázce budoucnosti oseckého kláštera. V dopise Ministerstvu školství a kultury z roku 1959 apeloval na nutnost jeho zpřístupnění široké veřejnosti, a to tak, aby zapadl do státního programu *kulturních staveb*.⁵⁹ Plán prakticky zahrnoval rozšíření prohlídkové trasy o klášterní knihovnu, reinstalaci původní obrazárny a vybudování muzea hornictví s expo-

zici výtvarného umění z oblastí likvidovaných těžbou.⁶⁰ Na první dva roky třetí pětiletky byla v klášteře naplánována dosud největší rekonstrukce zahrnující opravu krytiny, vnější fasády včetně soch, odvodnění objektu a restaurování interiéru kostela včetně nástěnných maleb.⁶¹ Interiér *bývalého kostela* měl být adaptován pro koncerty varhanní hudby. Za tím účelem byla naplánována oprava varhan, která zahrnovala mj. rekonstrukci varhanního pozitivu, jenž byl odstraněn při poslední renovaci v roce 1908.⁶² Dále byly v klášteře zvažovány adaptace zahrnující zazdění vchodů do ambitů tak, aby byly zcela odděleny prostory památkové (pro turisty) od prostor užitkových (pro řeholnice). Za stejným účelem mělo dojít k rozdělení zahrady pomocí plotů a hustých keřů. Cílem bylo zcela zamezit prolnutí návštěvníků s řádovými sestrami, a to i za cenu stavebních zásahů do původní dispozice budov. Je otázkou, nakolik byla tendence po oddělení obou sfér motivována snahou po znevědění a eliminaci řeholního života na okraj tehdejší společnosti, jelikož v daném politicko-kulturním kontextu představoval už jen překonaný relikv minulosti. Posledním bodem programu bylo „obnovit díla v zahradě okrasně“. Volně stojící sochařská výzdoba byla sice restaurována koncem 50. let, avšak zahradní architektura, v mnoha případech opatřená vlastní bohatou figurální výzdobou, chýřala i nadále. V roce 1965 byla pořízena podrobná kresebná dokumentace architektonických prvků a půdorysných zákresů zahradních pavilonů včetně kaple Panny Marie a sály tereny, jež měla zjevně sloužit pro jejich komplexní obnovu (obr. 8).⁶³

Z řady plánovaných akcí třetí pětiletky se nakonec přistoupilo pouze k restaurování západního průčelí kostela se sochařskou výzdobou v roce 1963.⁶⁴ Obnovu provedli pracovníci Pražského stavebního podniku. Kromě restaurování figurálních soch, váz a kamenosochařských dekorativních prvků byly opraveny také barevné omítky, a patrně poprvé tak byla obnovena jedna ucelená část kláštera. Krach plánu

■ Poznámky

56 Jiřina Doubnerová, Instrukce pracovníků památkové péče, *Zprávy památkové péče* XX, 1960, č. 1, s. 40–41.

57 Příspěvek zazněl na Sjezdu socialistické kultury v roce 1959, otisknut byl o rok později, viz Jan Květ, Za nové uplatnění kulturních památek v socialistické společnosti, *Zprávy památkové péče* XX, 1960, s. 6–7. – Jakub Pavel, Péče o kulturní stavby od roku 1945, *Zprávy památkové péče* XX, 1960, č. 2, s. 82–85, zde s. 83.

58 Ibidem, s. 85.

59 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. sign. 1446/59. Dopis rady KNV dr. Wintrovi při Ministerstvu školství a kultury z r. 1959. – Ibidem, dohoda ze dne 24. září 1965, 7 s.

60 K plánům soustředit do Oseku díla z oblastí poškozených těžbou se váže také bývalý Mariánský památník z Hrdlovky, jehož část – reliéf s Madonou – byla v roce 1966 umístěna na vnější zeď oseckého kláštera. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, inv. č. 90/R, Restaurátorská zpráva o Mariánském památníku z Hrdlovky. – Podobný příklad představuje jezdecká socha sv. Václava, původně z Čachovic, patrně r. 1965 umístěná do západní části klášterní zahrady. Tamtéž, sign. 1/R, Restaurátorská zpráva o jezdeckém sousoší sv. Václava z Čachovic instalovaná v Oseku v zahradě býv. kláštera, 1966. – O plánovaném umístění transferovaných nástěnných maleb z kostela v Židovicích a z tvrze Stránce do Oseku se zmiňuje např. Sáva Sučevič, Památková péče v seвероčeské uhelné pánvi, *Památková péče*, 1969, č. 1, s. 189–192. – V oseckém klášteře byly také dočasně umístěny čtyři sochy ze zaniklého duchcovského špitálu. Ty se posléze navrátily do Duchcova, kde byly instalovány v novém pavilonu pro Reinerovu fresku.

61 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, inv. č. 806/60; 1129/60.

62 Oprava varhan měla být dokončena v květnu 1970. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Dopis ze dne 5. října 1966 p. Vetešníkovu od Závodů varhany Krnov. – Ibidem, Zápis z jednání konaného dne 28. listopadu 1968 na KSSPPOP v Ústí nad Labem.

63 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, inv. č. 7074, 7077, 7081, 7085, 7087, 7093, 7097.

64 Ibidem, inv. č. 318/R. Jmenování jsou Kříčka, Kolář, Turský a Vajchr. Pod starším fermežovým nátěrem byl originální materiál (místní pískovec) silně degradován, muselo tak být přistoupeno k rozsáhlým doplňkům a rekonstrukcím.

nákladné komplexní obnovy kláštera včetně zahrad, jejichž dokumentace zůstala nevyužitá, byl zčásti jistě odrazem hospodářského neúspěchu třetí pětiletky, ačkoli samotný rozsah prací by byl v plánovaném časovém úseku dvou let těžko realizovatelný i s fungující ekonomikou země. Zdá se, že problém byl do velké míry systémové povahy, a bohužel se ještě mnohokrát zopakoval.

Baroko v centru pozornosti

Do centra pozornosti druhé poloviny 60. let se dostalo restaurování oltářních pláten z klášterního kostela, jež byla v roce 1966 prezentována pod stmelujícím názvem *Malíři českého baroka v Oseku* v Domě kultury v Ústí nad Labem a posléze v Galerii výtvarného umění v Litoměřicích.⁶⁵ Všechna plátna, včetně monumentálního obrazu z hlavního oltáře s námětem Nanebevzetí Panny Marie od Jana Kryštofa Lišky,⁶⁶ byla restaurována v rychlém sledu v průběhu roku 1965 a počátkem roku 1966.⁶⁷ Restaurovaná díla přirozeně poutala zájem odborníků, neboť většinu z pláten bylo možné poprvé spatřit bez nánosů přemalob.⁶⁸ V několika případech také došlo k připsání autorství, např. oltářní obraz sv. Prokopa Michaelu Leopoldu Willmannovi. V tuzemském tisku o výstavě referoval jeden z autorů výstavního katalogu, Pavel Preiss, který projekt restaurování obrazů zasadil do širšího kontextu: „*Podrobný katalog třinácti obrazů... byl koncipován tak, aby se stal trvalejší, s výstavou nepomíjející připomínkou první fáze restaurátorských prací v bývalém cisterciáckém opatství v Oseku u Duchcova, které loňského roku vystoupilo do popředí památkářského zájmu.*“ A dále, „*S novou náplní a využitím oseckého kláštera, které by mu teprve dodaly náležitou důstojnost, souvisí také záměr rekonstrukce tamní významné sbírky, která byla rozptýlena...*“.⁶⁹ Záměr obnovení slavné osecké sbírky potvrdila návštěva teplického muzea Bohuslavem Slánským s kolegy koncem roku 1966 za účelem průzkumu části bývalé sbírky, kontroly stavu a doporučení postupu restaurování vybraných děl.⁷⁰ Zdá se, že v polovině 60. let došlo ke zlomovému vnímání kláštera jako památky a jeho nová identita měla být (alespoň částečně) založena na prezentaci jakožto muzea barokního umění.

Snaha o rehabilitaci oseckého baroka byla napojena na širší kontext kulturněpolitických snah, jejichž cílem bylo zasazení barokní epochy včetně jejích hlavních představitelů do historického obrazu socialistického Československa. Za tím účelem bylo barokní umění na území českých zemí reinterpretovalo předními českými historiky umění (P. Preiss, J. Neumann, A. J. Blažiček ad.) jako styl nesoucí výraz českého národního charakteru. K tomu mělo

dojít postupným pronikáním barokní kultury do všech vrstev společnosti, kde se posléze mísilo s domácí tradicí, až nabylo nových – pro české baroko specifických – rysů. Obdobnou nacionalistickou rétoriku mělo také sousední západní Německo, které nadto část české výtvarné produkce označovalo za produkt německých umělců. Podobné výroky bylo třeba vyvrátit, a naopak potvrdit místo ryze českého baroka ve středoevropském kontextu. Validaci specificky českého charakteru měly podpořit prezentace českého barokního umění v zahraničí (Milán 1966, Londýn a Birmingham 1969, Essen 1977) provázené publikováním textů v daných jazycích, včetně němčiny.⁷¹ Putovní výstava byla naposledy v roce 1970 představena v pražské Valdštejnské jízdárně. O rok dříve byla otevřena stálá expozice českého barokního umění na státním zámku Karlova koruna v Chlumci nad Cidlinou pod patronátem Národní galerie a zároveň byly publikovány první odborné publikace.⁷²

Z nastíněného kontextu vyplývá, že muzeum barokního umění v bývalém oseckém klášteře, který disponoval také prvotřídní výzdobou interiérů, by dobře zapadlo do státního plánu prezentace *národního umění*. Na katalogu osecké výstavy se ostatně podíleli stejní protagonisté jako na dalších zmíněných výstavních a publikačních aktivitách. Důraz na barokní vrstvu oseckého kláštera tak byl součástí pokusu o novou definici využití areálu a jeho zapojení do propagace národnostní otázky. Nadto KSSPPOP v Ústí nad Labem stále počítalo s provozováním hudební produkce v klášterním kostele,⁷³ s čímž souvisela nutnost provedení základních oprav pro zajištění provozu.

Po skončení výstavy bylo naplánováno plátna do kostela vrátit, opatřit je novými rámy⁷⁴ a zavést do kostela elektrické osvětlení. Dosud totiž při oltářích chybělo, a jak stojí ve zprávě: „*V kostele je zvláště v podmracených a zimních dnech šero, až temno, takže exponáty ztrácí na atraktivnosti.*“⁷⁵ Zpráva z počátku 70. let potvrzuje navrácení pláten a otevření kostela a kapitulní

■ Poznámky

65 K výstavě byl vydán katalog, viz Jaromír Neumann – Pavel Preiss, *Malíři českého baroka v Oseku. Výstava restaurovaných obrazů*, Ústí nad Labem 1967.

66 V restaurátorské zprávě se uvádějí všechny provedené zásahy, včetně rentoaláže, výměny napínacího rámu či provedených rekonstrukcí zničených partií za využití napodobivé a čárkové retuše. Z průzkumů bylo provedeno RTG snímkování, které potvrdilo autorské pentimenti. Restaurovali Alena a Vlastimil Bergerovi. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, nesign. Restaurátorská zpráva o restaurování oltářního obrazu v Oseku.

67 K roku 1966 bylo dokončeno restaurování 12 oltářních obrazů restaurátorem Josefem Němcem (inv. č. 132/R), obraz Svatá rodina od V. V. Reinera restauroval Jiří Toroň (inv. č. 131/R), obrazy Ignáce Raaba Izaiášovo proroctví o zrození Krista a Poutníci do Jeruzaléma restauroval Ivan Gruber (inv. č. 36/R). Dále byly Aloisem Martanem restaurovány obrazy sv. Benedikta od V. V. Reinera a obraz Výchova Panny Marie od Antona Kerna. Restaurátorka Milada Sukdoláková renovovala obrazy Sv. Prokop a Stětí sv. Jana. Jiří Izák restauroval také vedutu oseckého kláštera z r. 1738, nyní instalovanou v obrazárně v prvním patře konventu. Všechny zprávy zmiňují starší nešetřné restaurování zahrnující rozsáhlé přemalby, které byly u všech obrazů odstraněny, v případě nutnosti nahrazeny lokální retuší. Restaurátorské zprávy jsou uloženy v archivu knihovny NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem. – Z pozdější doby se zde také nachází Dodatek k restaurátorské zprávě o opravě oltářních obrazů sv. Bernarda a sv. Benedikta, provedené Jarmilou Adamovou, z 13. ledna 1969, nesign.

68 Výstava také navázala na začínající trend pořádání prezentací významných restaurovaných děl výtvarného umění, kterých se od 60. let uspořádalo v zemi hned několik, například výstava Petra Brandla (1968) či Karla Škréty (1974). Vratislav Nejedlý, *České restaurování ve druhé polovině 20. a na počátku 21. století, Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 365–375.

69 Pavel Preiss, *Výstava restaurovaných barokních obrazů z Oseka, Památková péče* XXVII, 1967, s. 236–243.

70 Průzkum provedli u 12 obrazů, renesančního oltáře s reliéfem a sochy Piety. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, TP Osek klášter. Výsledek rekonstrukce stavu sbírek z původní osecké galerie ze dne 24. listopadu 1966.

71 Více k tématu včetně množství odkazů na literaturu viz Michaela Marek, *International Exhibitions as an Instrument of Domestic Cultural Policy: How Baroque Art Came to be Honoured in Socialist Czechoslovakia, Journal of Art Historiography*, n. 16, 2016, s. 1–27.

72 Jaromír Neumann, *Český barok*, Praha 1969. V roce 1971 byl do češtiny přeložen také původně anglický text, viz Oldřich J. Blažiček, *Baroque Art in Bohemia*, Prague 1967; idem, *Barokní umění v Čechách*, Praha 1971.

73 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Dopis ředitele KSSPPOP v Ústí nad Labem F. Štaubra zástupci Náboženské matice v Oseku p. Vetešníkoví ve věci: Klášter Osek u Duchcova – účel objektů užívaných KSSPPOP v Ústí nad Labem, ze dne 1. prosince 1966.

74 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Objednávka ozdobných rámu k závěsným obrazům ze dne 14. dubna 1967. Součástí objednávky byla také konzervace dřevěných částí oltářů a chórových lavic v kostele, pozdější zprávy ale nasvědčují, že tyto práce také nebyly provedeny.

75 Ibidem, technické zprávy k návrhu na elektrické osvětlení oltářních obrazů v kostele kláštera v Oseku u Duchcova ze 6. srpna 1968 a 26. srpna 1968. Ve zprávách se uvádí, že se v kostele nacházela stará

Obr. 13. Osek, interiér klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie, destrukce štukolustrova na oltáři sv. Jana Křtitele. NPÚ, GnŘ, fotoarchiv, inv. č. 120.956. Foto: Čestmír Šíla – Milan Posselt (SÚPPOP), 1979.

Obr. 14. Osek, interiér klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie, zatékání do klenby. NPÚ, GnŘ, fotoarchiv, inv. č. 120.974. Foto: Čestmír Šíla – Milan Posselt (SÚPPOP), 1979.

síně k roku 1966 návštěvníkům, elektrifikace ale byla stále ve fázi příprav.⁷⁶ Během provozu, který zahrnoval i blíže neurčené kulturní akce konané v kostele, byly v letech 1968–1969 částečně restaurovány malé i velké varhany.⁷⁷ Další činnosti probíhaly ve velkém refektáři, který v té době řeholnice využívaly jako kapli. V roce 1967 zde byla instalována akumulční kamna, neboť starý způsob vytápění uhlím silně znečišťoval štukovou výzdobu od G. A. Corbelliniho. Štukatury byly údajně „značným finančním nákladem“ očištěny a opraveny, další informace o zásahu ale nejsou známy.⁷⁸ Zpráva je přesto prvním, byť strohým dokladem restaurování unikátní štukové výzdoby v komplexu kláštera v druhé polovině 20. století.

První stavebněhistorický průzkum a plány 70. let

Po skončení úspěšné výstavy a několika dílčích zásazích při restaurování mobiliáře se pozornost opět navrátila k obnově zanedbaných budov kláštera, které stále nemohly plně sloužit plánovanému kulturně-osvětovému využití. Podkladem pro vypracování nové koncepce byl stavebněhistorický průzkum (dále jen SHP) zpracovaný pod vedením Dobroslava Líbala.⁷⁹ V návaznosti na to byl roku 1971 prezentován aktualizovaný záměr na využití areálu,⁸⁰ jenž

13

■ Poznámky

elektroinstalace, která ale byla pod napětím nebezpečná a ohrožovala exponáty.

76 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, nesign. Návrh prezentace kulturní památky klášter Osek, zpracovala A. Fleischmannová, 26. 10. 1972.

77 Ibidem, dopis od Závodu Varhany Krnov Krajskému středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem ze dne 26. září 1966. Tamtéž, zápis z jednání konaného dne 28. listopadu 1969.

78 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Zpráva o instalaci akumulčních kamen do bývalého refektáře, 12. prosince 1967.

79 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 138/A. Druhá část ibidem, sign. 138/1. První svazek z roku 1970 se soustředil na podání ucelených dějin kláštera v Oseku, druhý z roku 1972 na architektonický rozbor budov kláštera a kostela sv. Kateřiny.

80 Ibidem, nesign. Klášter Osek – záměr využití památkově chráněného areálu, jmenování Ing. Číhal a Ing. Krejčík, 25. 11. 1971. Záměr v praktických bodech

14

Obr. 9. Pohled na vstupní nádvoří a panský dům klášterního areálu v Oseku, počátek 70. let. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, inv. č. 1110.

Obr. 10. Projektová dokumentace revitalizace vstupního nádvoří klášterního areálu v Oseku, 1972. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, inv. č. 1110.

Obr. 11. Projektová dokumentace revitalizace vstupního nádvoří klášterního areálu v Oseku, 1988. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, inv. č. 1203.

9

10

11

do velké míry opakoval plány z předchozích let. Stále bylo počítáno s úpravami klášterního kostela – včetně nutného restaurování nástropních fresek – pro provoz kulturního programu (obr. 13, 14),⁸¹ a také s obnovením osecké galerie, jež měla být situována do konventu, opatství a bývalé nemocnice. Novinkou byla idea vybudovat další tematickou expozici, tentokrát zaměřenou na barokní architekturu v severních Čechách se zvláštním zřetelům k O. Broggiovi,⁸² a dále „vstupní“ historickou expozici přibližující dějiny objektu a památek v okolí, která by byla volně přístupná bez průvodce. Na roli průvodce a zejména jeho výklad byl kladen velký důraz, neboť měl onu výsadu zprostředkovávat informace návštěvníkům napřímo a významně tak přispíval k posilování kulturně-výchovné funkce památky. Na programu dne bylo také zvyšování návštěvnického komfortu a provozního zázemí. V návaznosti byla v roce 1972 vypracována studie pro rekonstrukci vstupní části (obr. 9–10),⁸³ následovaná zevrubnou projektovou dokumentací klášterního kostela o rok později (obr. 12). Bývalé hospodářské budovy v areálu kláštera se měly adaptovat na služební byty, přízemí a sklepení pak na depozitáře uměleckých děl. V návrhu se uvádí, že v roce 1971 započala celková rekonstrukce zahrad, a to blíže neurčenými „opravami vodního díla“. Pompéznost projektu revitalizace všech klášterních budov a jejich naplnění uměleckými sbírkami dokládá i plánované zřízení vlastních restaurátorských dílen.⁸⁴ Zájem o značné rozšíření turistického využití a prezentace kláštera pak možná vzešel z podnětu rostoucího zájmu samotných návštěvníků, a jak je ve zprávách zmiňováno, mnohdy šlo o turisty ze zahraničí, pro které mohl být osecký klášter situovaný v pohraničí dobře dostupný – a naopak byl samozřejmě vhodný pro prezentaci řádně spravované české kulturní památky směrem za hranice.

Důvodů, proč představené plány i nyní zůstaly opět pouze na papíře, je v zásadě několik. Zásadním byl bezesporu problém systémový, ke kterému se podrobněji vrátíme v závěru. Závažnou překážkou v plnění ambiciózní vize se stala také nečekaná okolnost, respektive zjištěné biologické napadení dřevěného mobi-

liáře v interiéru kostela dřevokaznými houbami (dřevomorkou) a plísní. Bez odkladu bylo nutné ošetřit chrámové⁸⁵ a chórové lavice, intarzované oltáře Matky Boží a sv. Barbory,⁸⁶ velké varhany a další uměleckořemeslná díla.⁸⁷ Nešlo přitom o konzervování a restaurování povrch-

covali Šafránek, Makovcová a Hušek z odd. památkové péče dne 28. prosince 1986.

81 Záměr využití (pozn. 80), s. 5.

82 Viz Návrh prezentace (pozn. 76), s. 10.

83 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, inv. č. 1110, 10 listů. Dokumentace byla revidována v roce 1988 a k její realizaci došlo až v průběhu 90. let.

84 Ibidem, Záznam z jednání ze dne 20. ledna 1972.

85 Lavice nesou nápisy o proběhlých renovacích: RENOV 1981 FrMao a po soudobém zásahu také RENOV 1972 RAVŘ (zkr. restaurátorský ateliér Výtvarných řemesel). NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 391/R.

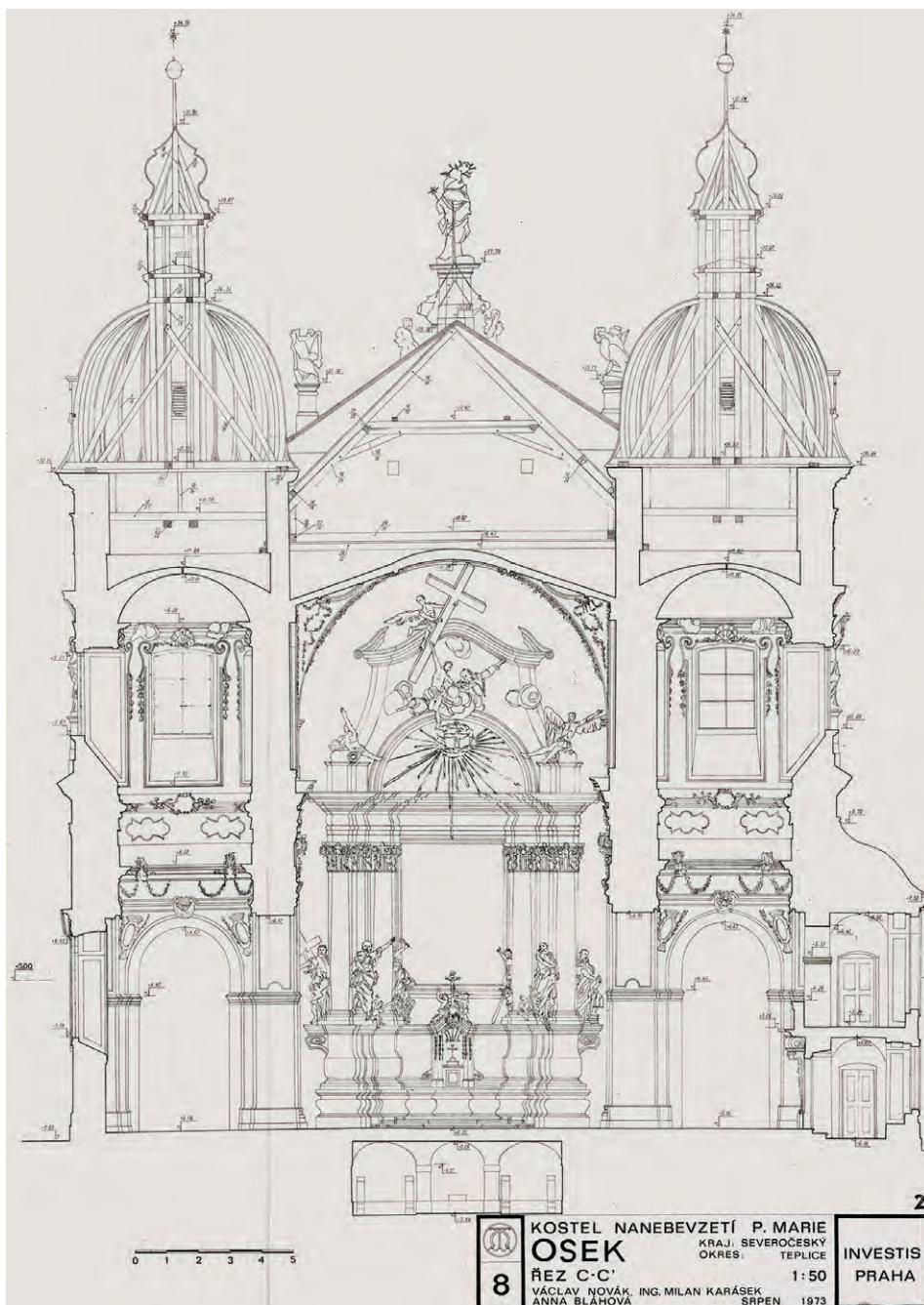
86 Ibidem, sign. 419/R. Na oltářích se našly nápisy informující o renovaci v letech 1854 a 1855.

87 Ibidem, nesign. Zpráva o truhlářsko-restaurátorské opravě varhanní skříně v klášteře Osek u Duchcova, nedat., podepsán F. Břečka. – K opravě velkých varhan v roce 1978 ibidem, sign. 875/R. – Restaurování se týkalo také např. zlacených relikviářů, viz ibidem, sign. 390/R.

■ Poznámky

vychází z vyhodnocení historie stavebního vývoje, jak je zpracován v SHP. Záměr byl patrně zpracován také v návaznosti na zařazení oseckého kláštera do tzv. Programu K, který byl zaměřen na záchranu ohrožených památek celostátního významu. Realizace obnovy měla proběhnout do konce r. 1975. Celý program vznikl na základě vládního usnesení č. 14/72, kterým mělo být zavedeno do památkové péče programování obnovy a údržby. Viz NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Konceptce využití a obnovy kulturní památky Osek – návrh, KSSPPOP v Ústí nad Labem, vypra-

Obr. 12. Osek, plánová dokumentace klášterního kostela – příčný řez kostelem s pohledem na hlavní oltář v měřítku 1 : 50, 1973. NPÚ, GnŘ, Sbírka plánů, inv. č. 7095.

že z poválečné doby nemáme žádné záznamy o restaurování těchto lavic, je patrné, že monochromní olejová úprava pocházela z dob dřívějších, snad z počátku 20. století. Ve zprávě se ale také uvádí, že originální polychromie byla patrně obstarána finální leštěnou vrstvou, ve zprávě nazvanou jako *alabastrování*. Na základě diskusí restaurátorů s historikem umění Ludvíkem Lososem tak měl být očištěný a vyretušovaný povrch posléze ještě „opatřen voskovou lazurov, která by jej barevně příznivě ovlivňovala do příjemné smetanové běli, ponechávající při tom ve své transparentci mírně krakelovaný vzhled“.⁹⁰ Bohužel se tento vysoce odborný přístup do finálně restaurovaných soch nepropsal, patrně z důvodu neustálého odkládání realizace. Předmětné sochy byly restaurovány až v roce 2000 a charakter povrchové úpravy originální barokní polychromie, který je i dnes aktuálním předmětem zkoumání, nebyl zohledněn.

Vedle dřevěného mobiliáře byla v letech 1972–1973 náročně renovována i kovová mříž z roku 1693 oddělující presbytář od zbytku kostela.⁹¹ Z plánovaných rozsáhlých úprav barokních zahrad se roku 1974 přistoupilo pouze k opětovnému restaurování čtyř barokních sousoší živil (nebo též ročních dob) představených dvojicemi putti, které byly od posledního restaurování na konci 50. let v havarijním stavu.⁹² Na plán kompletní rekonstrukce zahrady navázal v roce 1980 projekt na rekonstrukci

12

vé. V řadě případů byly narušeny nosné konstrukce a v případě chrámových lavic se zásah musel vzhledem k návratu napadení v letech 1976–1977 opakovat.⁸⁸ Předmětem skutečně vleklého restaurování se pak staly dvě protilehlé chórové lavice. Práce organizoval realizační odbor při Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody (KSSPOP) a realizaci mělo zajistit Ústředí uměleckých řemesel (ÚÚŘ) s původní dodací lhůtou v letech 1972–1973. V rámci reorganizace pracoviště byla akce v lednu 1974 převedena z realizačního odboru na odbor památkové péče tamtéž a odevzdání hotových lavic bylo naplánováno do konce roku 1975. Prolongace termínu dokončení prací byla

také údajně způsobena nárůstem objemu práce odborných pracovníků, kteří participovali i na restaurování mobiliáře chrámu sv. Víta a Pražského hradu (vč. kanceláře prezidenta republiky, Španělského sálu a Rudolfovy galerie). Ještě v roce 1976 ale mělo ÚÚŘ problém zajistit dostatečné prostory pro postavení varhan v ateliéru, proto byly práce opět odloženy a dokončení akce bylo naplánováno na rok 1979.⁸⁹ Ani tento termín nebyl zdaleka dosažitelný, jak zjistíme dále.

Za pozornost stojí první koncepce restaurování chórových lavic z roku 1972. V ní se píše, že na základě provedených sond mělo dojít k odstranění mladší olejové polychromie na původní křídovou barevnou vrstvu. Vzhledem k tomu,

■ Poznámky

88 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 118/R.

89 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Informace o současném stavu restaurování chórových lavic v kult. památce klášter Osek, 17. března 1976.

90 Křídová vrstva byla proscena olejem z mladší vrstvy, a ten vytvářel na křídě nepřírodní žlutozelený tón. Naopak přítomná krakeláž byla vnímána jako vítaný jev, jenž měl být zachován. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Zápis z jednání o zakázce – restaurování chórových lavic, 29. května 1973.

91 Bohatě zdobená mříž disponovala nepůvodní polychromií, pod kterou se krom souvrství starších nátěrů nacházela silně zkorodovaná nosná konstrukce. NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 393/R.

92 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 144/R. Jednalo se především o výměnu starších cementových doplňků, kvůli kterým pokračovala degradace originálního zvětralého kamene v jejich okolí. Tyto nevhodné

komunikací opatské zahrady. Cílem byla obnova zaniklých a úprava ahistorických komunikací, které vytyčovaly jak cesty, tak tvary záhonů jednotlivých parterů.⁹³ Na studii navázala technická zpráva o stavu a plánované obnově sály tereny.⁹⁴ Ani tyto projekty však nestihly být v 70. letech realizovány.

Pokračující snahy o generální obnovu kláštera

Počátkem 80. let sledujeme analogickou situaci jako na počátku předchozího decennia. Roku 1983 byl zpracován nový stavebněhistorický průzkum pro klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie pod vedením historika barokní architektury Mojžíry Horyny za účelem vytvoření aktualizovaného podkladu pro jeho celkovou rekonstrukci. V dokumentu se poprvé objevila jasně definovaná restaurátorská koncepce, která za hlavní hodnotu kostela stanovila jeho integrální celistvost, vůči níž bylo nutné zachovat všechny prvky a prezentovat je jako syntetický celek. Odlišný způsob byl zvolen pouze pro sakristii, kde byly nalezeny románské a gotické architektonické fragmenty s kamenosochařskou výzdobou. Tyto významné nálezy bylo rozhodnuto prezentovat analyticky, a to i za předpokladu, že budou znovu zastavěny barokním mobiliářem.⁹⁵

Roku 1983 byl dále zpracován revidovaný záměr využití areálu kláštera, který poprvé od počátku 60. let (kdy se oprava nerealizovala) upozornil na nutnost vyřešení příčin prosakování vody v několika budovách areálu včetně kostela.⁹⁶ Opětovně byl zmiňován havarijní stav sály tereny a také budovy sladovny, kde byla stále plánována adaptace na expozici uměleckých děl z těžební oblasti z regionu. V kostele byla kromě odstranění vlhkosti nutná výměna oken a střechy. Na záměr navázala projektová dokumentace areálu se zaměřením na využití hospodářských budov.⁹⁷ Výkresy mimo jiné zachycují někdejší podobu fasády dnešního informačního střediska, která měla být původně zachována (obr. 11).

V letech 1980–1984 proběhla náročná obnova nástěnných maleb v opatském sále, který v tu dobu využívaly řeholnice jako kapli. Strop nesoucí cennou fresku byl ve své konstrukci v havarijním stavu a jeho zajištění tak bylo nutné rovněž z hlediska bezpečnosti.⁹⁸ Souběžně s pracemi v opatství probíhaly od roku 1983 dílčí práce také v kostele Nanebevzetí Panny Marie. Technologicky náročná rekonstrukce byla provedena u dvou inkrustovaných desek menz z bočních oltářů, které vykazovaly velké známky degradace způsobené vztlínající vlhkostí.⁹⁹ V roce 1985 byl komplexně restaurován severní portál kostela, jenž musel být částečně rozebrán a staticky zajištěn.¹⁰⁰

Nejdůležitější práce ale probíhaly v sakristii klášterního kostela, kde práce odstartovalo restaurování ústřední nástropní malby od V. V.

Reinera.¹⁰¹ Malba vykazovala poškození solemi na celé třetině své plochy následkem dlouhodobého zatékání a zbytek malby pokrýval téměř souvislý zákal. Průzkumy přinesly zjištění o změně původního tvaru rámu, který byl proveden ve štuksu, zatímco soudobý malovaný hlinkou pocházel asi z konce 19. století. Vzhledem k dochování obrysů originálního rámu bylo přistoupeno k jeho rekonstrukci, stejně jako k rekonstrukci části malby.¹⁰²

Zatímco probíhaly práce na ústřední fresce, bylo v sakristii učiněno hned několik nečekaných nálezů. V plochách lunet byly objeveny pozůstatky bohaté ornamentální štukové výzdoby, konkrétně ryté kresby, podle které bývaly štukové dekory prováděny. Vedle nich byly odkryty dva zalíčené medailony s pozůstatky postav andělů. Nově objevené ryté ornamenty i fragmenty nástěnných maleb bylo rozhodnuto prezentovat a jejich restaurování, společně s osazením rekonstrukce štukového rámu hlavní nástropní malby, bylo provedeno v roce 1988.¹⁰³ Tím nejdůležitějším objevem v rámci prací na sakristii byl ale bezesporu nález románských a gotických architektonických prvků, mezi něž se řadí pozdně gotický portálek a románské okno v západní stěně sakristie, dále lavabo, části hlavic sloupů a náběhů kleneb v jižní stěně. Všechny prvky vykazovaly přítomnost mladších vápenných povrchových úprav, které byly sejmuty a ve hmotě byly nálezy základně vyspraveny.¹⁰⁴

Restaurátorské práce se od roku 1987 soustředily také na obnovu barokních nástěnných maleb v kapitulní síni, které se nacházely ve velmi špatném stavu. Omítky byly do hloubky intonaka degradovány vlhkostí a samotné malby byly velkoplošně přemalovány. Součástí restaurování bylo odstranění těchto přemaleb a zhotovení nových rekonstrukcí chybějících částí.¹⁰⁵ Práce v kapitulní síni pokračovaly ještě v roce 1989, kdy prošla potřebnou obnovou tzv. kaple Panny Marie. Kaple, která je přístavkem ve tvaru oktogonu při východní stěně kapitulní síně, byla silně degradována solemi do hloubky kamenosochařských architektonických prvků. Po jejich rekonstrukci v umělém kameni byla provedena také fixáž nalezených fragmentů vápenných nátěrů v barvě zlatého okru, jejichž stáří ale patrně dosud nebylo objasněno.¹⁰⁶

V 80. letech pokračovaly snahy dokončit restaurování chórových lavic, které začalo v roce 1973 a následně byl termín finalizace opakovaně oddalován. Zpráva z roku 1983 informuje o průběžné fakturaci postupně obnovovaných částí a zároveň upozorňuje na stále nevhodné podmínky v kostele (vlhkost) pro navrácení restaurovaných lavic na původní místo.¹⁰⁷ Za neustálým odkládáním prací údajně stála také potřeba vyjasnění majetkoprávních vztahů. V červenci následujícího roku 1984 byly práce

na základě dohody mezi Ústředím uměleckých řemesel v Praze a KSSPPOP v Ústí nad Labem ukončeny z blíže neznámých důvodů. Následně byly ještě v roce 1988 vyúčtovány práce na ulo-

■ Poznámky

doplňky byly nahrazeny nově vysekanými partiemi z kamene a štukovým tmelem na bázi vzdušného a hydraulického vápenného pojiva. Restaurování provedl Pavel Karták.

93 Ibidem, nesign. Rekonstrukce historických zahrad, I. etapa. Technická zpráva, 1980. – Ibidem, nesign. Rekonstrukce historických zahrad, I. etapa. Konzultace JP SÚ, 9. října 1981.

94 Ibidem, nesign. Oprava objektu sala terrena. Technická zpráva, 1981.

95 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 409/A, zde s. 123–124.

96 Srov. ibidem, sign. 2722; ibidem, nesign., Koncepce obnovy areálu a restaurování jeho umělecké výzdoby, 23. srpna 1982; NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Připomínky k Záměru využití KP Osek, 14. září 1984.

97 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 1203. Projektová dokumentace SÚRPOM na využití hospodářských budov na velkém nádvoří, 1988, 27 listů.

98 Ibidem, nesign. Znalecký posudek statického a stavebně-technického šetření stropních a krovových konstrukcí v objektu Charitního domova pro řeholnice – bývalý klášter v Oseku u Duchcova okres Teplice jmenovitě v prostoru freskového sálu bývalého opatství, 1980. – Restaurátorská zpráva ibidem, sign. 2305/R.

99 Ibidem, sign. 491/R.

100 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Bradna – Rak – Vokálek – Vitvar, Zpráva o prohlídce restaurovaného díla – restaurování vstupního portálu ze dne 16. listopadu 1985.

101 K restaurování mobiliáře a jeho dřevěné sochařské výzdoby viz NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, nesign. Petr Suchel, Restaurování skříňového oltáře ze sakristie klášterního kostela v Oseku, 1983. – Ibidem, nesign. Irena Hauptmanová – Milena Nečásková, Zpráva o restaurování souboru dřevěných plastik z kostela v Oseku, 1984. – NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, Osek TP, klášter, nesign. KP Osek – rekonstrukce Opatské sakristie – deponování součástí sochařské výzdoby, dopis ze dne 23. dubna 1984.

102 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 507/R.

103 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 520/R; 717/R; 625/R.

104 Ibidem, 583/R.

105 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 608/R; 668/R.

106 Ibidem, sign. 692/R.

107 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, archiv, TP Osek klášter. Znalecký posudek na postup restaurátorských prací na chórových lavicích z bývalého kláštera Osek z 18. 4. 1983, 3 s.

15

16

Obr. 15. Osek, klášterní areál, dnes již zaniklá voliéra v severovýchodní části zahrady, počátek 90. let. ÚSKP, NPÚ, GnŘ, inv. č. G0477984.

Obr. 16. Osek, klášterní areál, zahradní vyhlídkový pavilón v době, kdy měl ještě částečně zasklená okna, asi 1967. ÚSKP, NPÚ, GnŘ, inv. č. G0478180.

žení demontovaných restaurovaných dílů do depozitáře (neurčeno) a demontáž lešení.¹⁰⁸ Další zpráva z roku 1990 nám sděluje, že některé díly chórových lavic byly zrestaurovány, ale smísily se s těmi nezrestaurovanými a v závislosti na nevhodných podmínkách v kostele (zejména vlhkosti) ani nebylo doporučeno v pracích pokračovat.¹⁰⁹ Restaurování obou chórových lavic bylo dokončeno až v roce 2007.¹¹⁰

Jednou z posledních akcí 80. let byl zásah do sochařské výzdoby v opatské zahradě. Z důvodu plánované obnovy terasové zdi byla zde dosud intaktně umístěná sochařská díla sejmuta a deponována do provizorního depozitáře. Zároveň byl při tom konstatován jejich velmi neuspokojivý technický stav a doporučení k restaurování ještě před návratem na původní místa. Historické fotografie již jako jediné dokládají původní umístění jednotlivých děl (obr. 6), neboť k jejich restaurování ani instalaci dosud nedošlo. Díla byla zprvu uložena v boční lodi klášterního kostela a následně byla přemístěna pod přístřešek v užitkové zahradě, kde se nacházejí dodnes.¹¹¹

Souhrnem byly od 70. let v klášteře plánovány rozsáhlé a finančně náročné projekty, pro které byly vypracovány dílčí podkladové studie, ale k jejichž realizaci se nikdy nepřistoupilo. Pozornost se nakonec vždy přesunula k řešení aktuálních dílčích problémů, jakými bylo restaurování mobiliáře či cenných nástěnných maleb. Zejména v průběhu 80. let lze pozorovat částečný odklon od optimistických vizí, které ale zůstávaly v pozadí, na úkor racionálního přístupu k nasbíraným problémům, jež zkrátka bylo nutné začít řešit. Zároveň je zřejmé sílící vnímání památkových hodnot objektu

■ Poznámky

108 Ibidem, Dopis Jaroslava Všeckého (Ústředí uměleckých řemesel) adresovaný dr. Balaškové (Památkový ústav v Ústí nad Labem), 20. února 1992.

109 Ibidem, Zpráva o obnovení restaurátorských prací na chórové lavici, 10. prosince 1990.

110 NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem, knihovna, sign. 2007/R.

111 Ibidem, sign. 591/R. Jednalo se o celkem dvě sousoší mořských koňů s putti, čtyři nadživotní figury představující roční doby, čtyři vázy, čtyři maskarony (chrliče vody) a několik architektonických článků.

17

Obr. 17. Osek, klášterní areál, zahradní vyhlídkový pavilon v současnosti. Foto: Markéta Vlková, 2021.

Obr. 18. Osek, klášterní areál, pohled do interiéru jednoho z vyhlídkových pavilonů. Foto: Markéta Vlková, 2021.

18

a jeho výzdoby, například stanovením první restaurátorské koncepce počátkem 80. let, která nebyla vázána na plánované využití objektu. Umělecké hodnoty kláštera se tak v jádru nakonec podařilo zachovat téměř v celistvosti. Největší ztráty lze pozorovat předně na stavbách a sochařské výzdobě v klášterní zahradě, a to zejména deponováním části výzdoby z jejich původních míst. Narušení původní koncepce podnítilo jen další zanedbávání, které vyústilo v dnešní havarijný stav.

Nový začátek a závěrečné shrnutí

Politický převrat v roce 1989 poskytl oseckému klášteru významnou naději na další fungování, neboť cisterciáci mohli opět převzít objekt do své správy a obnovit přetrženou kontinuitu. V roce 1990 byl zvolen opatem kláštera Jindřich Bernhard Thebes (1928–2010),¹¹² který se o rok později do Oseku přestěhoval z domovského kláštera v Langwaden a spolu s malou kněžskou komunitou započal náročnou cestu duchovní a materiální rehabilitace kláštera. Opat Thebes se výrazně zapsal do duchovní obrody regionu, ale neméně záslužná byla jeho schopnost získávat materiální prostředky pro postupné financování nezbytných oprav. Ty byly spojeny s jeho vizí obnovy kláštera jako celku, včetně jeho duchovní a společenské funkce. Cisterciákům byl klášter předán v havarijním

stavu (obr. 15, 16). Kromě dlouhodobě zanedbané péče byl za zásadní pochybení správy předchozího režimu považován zjištěný zásah do barokní kanalizace na nádvoří v letech 1970–1973 při pokládání nových sítí, který narušil odvádění vod a odvětrávání kostela.¹¹³ Vyřešení tohoto problému bylo jedním z primárních úkolů druhé poloviny 90. let. V daném období se zdálo, že generální rekonstrukce slavného kláštera je konečně dosažitelná.

Společným jmenovatelem správy kláštera za státního socialismu byla zjevná nerealističnost ambiciózních projektů, které se po celé sledované období zpravidla nedařilo naplnit. Dobu úzce provázel technologický optimismus související s modernistickými vizemi pokrokové společnosti, které byly společné všem rozvinutým zemím poválečné Evropy. Mnoho z plánů, které byly veřejně prezentovány, nikdy nebylo převedeno do skutečně realistických úvah a konkrétních kroků. Budovatelský elán se státním představitelům dařilo držet po celá 60.–70. léta, i když je zároveň možné vypozařovat jejich adaptaci na změnu vnímání památek intelektuální společností, která si začala uvědomovat, jak velkou kulturně-historickou hodnotu společnost ztrácí, pokud se památky adekvátně neudržují či se rovnou nesrovnávají se zemí. V počátcích komunistického panství stály církevní památky zcela mimo zájem státu, zatímco v roce 1978 Josef Hobzek vydal publikaci *Kláštery v českých zemích z hlediska památkové hodnoty*, kde již zřetelně deklaruje jejich ochranu zajišťovanou státem. V případě oseckého kláštera je z množství dokumentace, přípravných studií a korespondence zřejmé, že odborníkům na

kulturní dědictví nebyl osud kláštera a stav jeho budov lhostejný. Klášter tak doplatil zejména na upadající centralizované státní hospodářství, které se nevládalo o množství památek starat, stejně jako na krajní nedostatek stavebních materiálů a pracovních sil, jež nebyly zdaleka s to pokrýt množství státem plánovaných projektů. Situaci nakonec neulehčovala ani skutečnost, že klášter byl využíván hned několika subjekty se specifickými potřebami (v jeden čas zde byl internační tábor, nemocnice, pracovní dílny, turistické okruhy ad.), jejichž zájmy se zákonitě dostávaly do konfliktu.

Záhy po etatizaci kláštera bylo počítáno s adaptací na jeho novou funkci prospěšnou ideologii státního socialistického zřízení, která se kontinuálně promítala do dlouho plánované rekonstrukce. Zásadní zlom v uvažování o oseckém klášteře a jeho kulturně-historických hodnotách nastal v druhé polovině 50. let, kdy byl převeden do I. kategorie památek a následně byl zapsán do Ústředního seznamu kulturních památek Československé republiky. Optikou režimu se tak v klášteře odemkl potenciál pro naplnění výchovně-ideologických cílů, stejně jako těch

■ Poznámky

112 Norbert Krutský, *Vzpomínka na oseckého opata Bernharda Thebese, Zdislava*, 2010, č. 9, s. 7; 2010, č. 10, s. 8; 2011, č. 1, s. 9; 2011, č. 2, s. 7. Opat Thebes byl mimo jiné znám pro své pověstné sociální citění, kdy do kláštera nezištně zval poutníky i lidi bez domova.

113 Jarmila Antoňová, *Současný stav a výhled kláštera*, in: Krutský (pozn. 2), s. 114–119.

19

Obr. 19. Osek, klášterní areál, množství kamenosochařských architektonických prvků je ponecháno svému osudu. Foto: Markéta Vlková, 2021.

ekonomických. Současné jako cíleně vybraná památka měl patrně sloužit jako příkladný církevní objekt řádně spravovaný státem, obzvláště v kontextu průmyslem zdevastované krajiny Podkrusnohoří. Klášter začal být po rozvolnění režimu skutečně navštěvován množstvím nejen zahraničních turistů, a k ambiciózním plánům na komplexní obnovu tak přibyla nutnost zajištění alespoň základních utilitárních prostor typu návštěvníckého a provozního zázemí. Havarijní stav objektů ještě v 80. letech ale zdaleka neumožňoval tak efektivní turistický provoz, jaký byl plánován. Vedle pořádání akcí pro veřejnost byla přítomna i snaha o záchranu mnoha cenných uměleckých realizací v klášterním kostele, prelatuře (opatský sál, refektář) a samozřejmě v zahradě. Otázkou pak bylo, zda dostane přednost zájem státně-ideologický, provozně-ekonomický nebo kulturně-památkářský.

Studované archivní materiály vymezeného období poskytly poměrně plastický obraz o různých podobách uvažování nad kulturně a historicky významnou památkou z hlediska jejího využití, které souviselo s utvářením nové identity místa. Zároveň je nutné si uvědomit, že soubor dochovaných zpráv není úplný a mnoho informací o intenci plánovaných či provedených zásahů, stejně jako aktérech, kteří o osudu kláštera rozhodovali, zcela chybí. Každý dokument nadto vznikl ve specifických společenských souřadnicích, a tak je nutné jej číst a interpretovat. Přiznanou slabinou

textu je skutečnost, že vedle literatury vycházel výlučně z úředních záznamů, které jsou pouze jednostranným svědkem událostí. Pro skutečně komplexní poznání osudů oseckého kláštera v období minulého režimu by bylo zapotřebí zapojit typově rozmanitější prameny jako městské kroniky, úřední listiny vážící se k chodu Náboženské matice či svědectví pamětníků.

Text je v neposlední řadě příspěvkem k dějinám samotné památkové obnovy a restaurování oseckého kláštera. Ačkoli v průběhu druhé poloviny 20. století k významnějším zásahům nedošlo, generální obnova byla neustále zvažována a kontinuálně pro ni byly vypracovávány podkladové studie. Přestože mezi idejemi a realizovanými plány dlela po celé sledované období hluboká propast, která je snad dobře patrná z průběžně vkládaných citací a zvýrazněného pojmosloví, vyzdvihnout lze leckdy poměrně kultivované smýšlení o využití památky. Ve zprávě z roku 1986, kterou vypracovali památkáři z KSSPPOP v Ústí nad Labem, je psáno: „Hlavním účelem stavby je celková obnova kulturní památky, zabezpečující komplexní záchranu všech jejích budov a objektů v celistvosti původního území. (...) Podmiňujícím předpokladem komplexní záchrany musí být soustavná péče o celý areál, sledující vzájemné časové vazby a provázanost celkové obnovy, oprav a běžné pravidelné údržby v rozsahu skutečných potřeb jednotlivých objektů (...).“¹¹⁴ V koncepcí rovině byly některé úvahy o budoucnosti a údržbě oseckého kláštera z posledních dvou dekád minulého režimu nadčasové. Zahrnovaly nutnost zachování hodnot památky v celé šíři spektra, což je plně legitimní požadavek

i v rámci aktuálních přístupů v péči o památky (obr. 17–19).

Po reflexi koncepce restaurování a obnovy by mělo následovat zhodnocení samotné kvality provedených zásahů. To představuje nelehký úkol, o němž by se měl navíc pokusit spíše školený restaurátor znalý dobových technologií, materiálů a postupů. Paleta realizací přitom sahá od utilitárních stavebních úprav po restaurování nejhodnotnějších uměleckých děl. Nezbytnou přílohou by byly analýzy financování, dostupnosti požadovaných materiálů apod. Odborné diskusi o proběhlých památkových obnovách (recentních, ale i starších) se pomalu dostává potřebná pozornost,¹¹⁵ ačkoli je dané, že bez průběžného sledování i závěrečného zhodnocení míry zachování všech památkových hodnot (stanovených před samotným zásahem, včetně hodnot nově vzniklých) může dojít k pasivnímu přijímání každé obnovy jako podařené. Hodnocení jednotlivých stavebních a restaurátorských zásahů v osekém klášteře ve vymezeném období by ale dále přesahovalo rámec této studie, jež snad naplnila svůj mnohem skromněji vytyčený cíl.

Text vznikl v rámci grantového projektu IGA_FF_2022_040, realizovaného při Univerzitě Palackého v Olomouci.

Mgr. Markéta VLKOVÁ
marketa.vlkova01@upol.cz
Filozofická fakulta,
Univerzita Palackého v Olomouci

■ Poznámky

114 Viz Koncepce využití (pozn. 80), nestr.

115 Tématu bylo věnováno celé číslo *Zpráv památkové péče*, roč. 78, 2018, č. 6. Tamtéž odkazy na proběhlé reflexe, ale i představení možného postupu hodnocení památkového zásahu.